

NENAD NOVAK
STEFANOVIĆ

**VODIČ KROZ
LJUBAVNU
ISTORIJU
BEOGRADA**

■ Laguna ■

Copyright © 2017, Nenad Novak Stefanović
Copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Beograd možda ima teških mana, ali u njemu kuca moćno bilo života; on je ogledalo jedne bujne vitalnosti koja poput snažnih vodenih struja nosi i prečišćava sve što se valja u rečnom koritu i mrzeti Beograd znači mrzeti sam život.

Stanislav Vinaver

SADRŽAJ

<i>Umesto uvoda</i>	11
-------------------------------	----

DEVETNAESTI VEK

Voleli su se samo kada su bili razdvojeni (knez Miloš i kneginja Ljubica).	15
Udaja Ruže Božić (Miloje i Milica Božić).	27
Klopka za melanholičnog kneza (knez Mihailo i kneginja Julija).	35
Palata Simke Lahovari (Simka i Aleksandar Lahovari).	45
Želatin od mirisa vekova (grof Čedomilj Mijatović i Elodija Loton).	53
Strast nečiste krvi (kralj Milan i kraljica Natalija).	63
Lipa zalivena vinom (Laza i Poleksija Lazarević).	75

Putovanje ljubitelja knjiga (Jelena i Jovan Dimitrijević)	85
Zagrljaj uz pivo i čokolade (kralj Aleksandar i kraljica Draga)	93
Valcer ispod zvezda (Milan Nedeljković i Tomanija Radaković)	101
Vernost udovca (Ilija i Sinđelija Milosavljević Kolarac)	113

GODINE USPONA (1900–1914)

Pod muškim kišobranom (Jelisaveta Načić i Luk Lukaj)	123
Karijatide na postolju perverzne literature (Geca i Elza Kon)	135
Između kralja i maršala (Beta i Risto Vukanović)	151
Vajfertova bračna prevara (Đorđe i Marija Vajfert)	161

ZLATNO DOBA (1918–1941)

Kad pada kiša doboša (Stanislav i Frida Binički)	173
Filmska diva iz ukrštenih reči (Ita Rina i Miodrag Đorđević)	185
Izvinite što sam živ (Đorđe i Gita Genčić)	193
Špijunka koju su voleli (Slavko Grujić i Mejbl Danlop Grujić)	201

Brendiranje građanskog Beograda (Milan i Pava Sekulić)	211
Pilot i pijanistkinja (Tadija Sondermajer i Milica Petrović)	221
Mali zamak na Senjaku (Marica Popović i Mika Pavlović)	235
Ljubavni jadi i klima na Marsu (Milutin i Hristina Milanković)	245
Karma fabričkog dvora (Vlada Ilić i Olga Dunderski)	257
Oči pronalazača (Dobrivoje Božić i Radmila Plećević)	265
Akt teniserke na pirotskom ćilimu (Petar i Olga Dobrović)	279
Kupidonski potpis u Krunskoj 17 (Bogdan Nestorović; Ratko Dražević)	289
Priča jedne ružne kuće (Paja Jovanović i Muni Dauber)	301
Ko je slušao Radio London ispod ćebeta (Ivo Andrić i Milica Babić)	315
Tricikl (Duško Popov i njegove devojke)	327

GVOZDENA ZAVESA OD SVILE (POSLE 1945)

Nerešeno sa Staljinom (Dragoslav i Paula Radisavljević).	341
Zbogom lijepi i strašni živote (Branko i Bogdanka Čopić).	349
Zadužbina – mali stan (Vasko Popa i Haša Singer).	363

PRIČE SA DEDINJA

Sahrana kao zamena za venčanje (kralj Aleksandar i kraljica Marija; Tito i Davorjanka Paunović)	375
Gripozna princeza i pad vlade (knez Pavle i kneginja Olga)	387
Vila atentata (Rodoljub Čolaković i Milica Zorić)	399
Povratak u brak (Petar i Vera Lubarda).	409
<i>Izjave zahvalnosti</i>	421
<i>Beleška o piscu</i>	423

Umesto uvoda

Lako je knjigu pročitati – treba je prepešačiti! Namena ove knjige upravo je takva. Kuće beogradske u kojima se odvijala javna i tajna ljubavna istorija prestonice Srba – zaista postoje. I danas. One su pretrajale u lomovratnoj sudbini grada.

Znamenite kuće su ona istorija koja se može dodirnuti. Neka lepša i velelepniya zdanja, čak značajnija za prestoni profil, nisu namerno opisana. Ustupila su mesto istoriji koja ostavlja trag na dlanu. Nije metafora. Kada sam jednom stavio ruku na šupljikav kamen jedne stare građevine u Beogradu, osetio sam kako mi po dlanu gmižu sitne nožice nekih prepotopskih insekata. Trgnuo sam dlan. Bio je čist. Dunuo sam u njega i ponovo ga vratio na kamen. Beše to kamen topao od poslepodnevnog sunca koje je zalazilo na ramenu Zemuna. Čuo sam mileći topot nožica, ponovo. Neka daleka priča se prenosila u mikroskopskim šapicama tih živuljčica. Činilo mi se da se onostranost oglašavala kroz paperjaste dlačice njihovog sitnog topota.

Na neki način, i cela ova knjiga je pokušaj da prevedem taj topot nevidljivog ešalona. Možda će čitalac doživeti nešto

slično. A da bi se ta mogućnost fizičkog dodira sa prošlim vremenom stvorila – valja krenuti u šetnju. Otuda poziv na pešačenje jednako kao i na čitanje.

Naravno, ovo je knjiga za poneti.

DEVETNAESTI VEK

*Srbija, uprkos zapadnoevropskom izgledu svoje prestonice,
još nije naučila da žuri.*

Meri Idit Daram

**Voleli su se samo
kada su bili razdvojeni**

I li ćemo peći vola ili zaljuljati konopac“, rekao je knjaz „Miloš Obrenović svom protomajstoru Hadži Nikoli Živkoviću kada mu je dao zadatak da za dve godine izgradi beogradski konak kneginji Ljubici. Hadži Neimar je protrljao vrat.

Hadži neimar je neformalna titula koju bismo preveli kao glavni arhitekta. Nikola Živković je bio prvi srpski državni graditelj posle pada Beograda u tursko ropstvo, 1521. godine. Nije poznato da je imao kakve škole, verovatno se učio u nekoj zidarskoj tajfi. Rođen je u Grčkoj 1792. godine u mestu Voden. Umro je u Beogradu 1870. Osim konaka kneginje Ljubice, gradio je konak u Topčideru i mnoge druge kuće, od kojih je većina srušena. Bio je posvećen poslu, svaku ciglu je kuckao pre nego što je dao da se ugradi. Nosio je fes i u rukama je polako preturao brojanice. Ličio je na Turčina, ali je hteo da gradi „i malo po jevropski“.

Pretnja koju je knez uputio neimaru Hadži Nikoli Živkoviću da požuri s gradnjom može se razumeti dvojako: kao izraz čvrste ruke u vladanju i, pod dva, a biće to prvo – kao

istinska kneževa nužda da se gradnja dovrši što je pre moguće. Oba razloga su tačna. Miloš je žurio da svoju neukrotivu ženu, ništa manje obesnu od njega, pošalje u Beograd, dalje od svojih vladarskih kuća u Požarevcu i Kragujevcu. U stvari, on se ove žene-ubice plašio. Bez mnogo priprema, namah je dohvatila napunjenu kuburu i olovnom kuglom je probušila grudi i na mestu ubila Petriju Pljakić, ljubavnicu svoga supruga s kojom je imao vanbračnu ćerku, Veliku.

Za ubistvo je Ljubica bila osuđena na smrt, međutim, njena brojna i moćna porodica Vukomanović zapretila je pobunom na Rudniku – i Miloš je povukao presudu. Ljubica je prestala da se skriva. Ali od tada Ljubicu je držao podalje od sebe i nikada više nije s njom zanoćio u istoj sobi, a kada bi spavao pod istim krovom činio je to s jednim okom na oprezu.

Vladarski par se pomirio, ali su se retko viđali. Sledeću Miloševu ljubavnicu, Stanu Ristić iz Stragara, takođe se spremala da ubije. Ljubica je uhvaćena kako se skriva ispod kragujevačkog mosta kuda je trebalo da prođe Stana. Kneževa straža, takozvani momci, pronašli su joj u nedrima dve napunjene kubure. Za pripremu ubistva osuđena je na dvadeset pet batina. Od batina se nije uplašila. Ljubica je planirala da ubije i treću Miloševu zvaničnu ljubavnicu, Jelenku Malu Gospođu, ali je dovršetak konaka u Beogradu u tom naumu omeo.

Kuće su kao nošene cipele – govore mnogo toga o svojim vlasnicima. Gradnja Konaka kneginje Ljubice trajala je dve godine, od 1829. do 1831. godine, baš kako je knez Miloš zapovedio – brzo i čvrsto. Zdanje je sazidano u tursko-bal-kanskom stilu sa blagim premazima baroka, koji vidimo u nekom detalju oko prozora, na krovnoj osmatračnici i zatalasanoj fasadi koja se više nego turska kuća smeli ka eleganciji.

Taman kad je počinjala gradnja Konaka, 1829. godine, sultan je izdao prvi hatišerif o Srbiji, koji je bio početak srpske autonomije i državnosti. Trag srpske samostalnosti tako se vidi i u gradnji Konaka, koji je ostao neka vrsta turske bogate kuće, ali je dobio i „jevropski premaz“. O tom, prvom hatišerifu, na Skupštini u Kragujevcu knez Miloš je rekao:

„Velika je i višestvena razlika između sadašnjeg i ondašnjeg stanja našeg. Do sada je stanje naše drugo bilo, a od sada sa ovim drugačije postaje. Do sada smo bili bezuslovni podanici samovlasja turskog i robovi, a sad postajemo samobitnim narodom kog prava sultan, hatišerifom svojim, pred celim svetom toržestveno priznaje, i koji ćemo o poleznim samo po nas ugovorima od prestola njegovog zavisiti. Sad postajemo ravnima ostalim blagoobraženim i srećnim narodima hristijanskih država.“

Kada se ovaj gospodarev govor pretoči u arhitekturu – dobije se Konak kneginje Ljubice!

I pored hatišerifa, nepoverenje prema turskoj vlasti je ostalo. Blizina turskog garnizona na Kalemegdanu nalagala je podizanje visokog zida oko Konaka, kao i isturanje svetlarnika – osmatračnice na krovu. Takođe, i glavni ulaz je sklonjen na „donju stranu“, prema savskoj, srpskoj padini, kako bi bio zaštićen od neprijateljskih pogleda iz još turske varoši.

Osim po fasadi, Konak od turske kuće razlikuje i unutrašnje uređenje, pre svega, otvoren prostor između muškog i ženskog dela kuće, koji nisu podeljeni zidom kao što je slučaj u podeli osmanskog doma na haremluk i selamluk. Tu vidimo da dve skoro ravnopravne divanhane, kneževa i kneginjina, govore o statusu žene u srpskom društvu tog doba i o pravu koje je za sebe izborila kneginja.

U 1.400 kvadrata kneginjinog konaka živelo se skromno. Ako su kuće kao nošene cipele, onda govore sve i o

čukljevima svojih vlasnika. Ljubičin „čukalj“ bilo je Miloševo cicijaštvo. Kinjio ju je, zakidajući joj na svakom dinaru. Kada mu ona u pismu traži novac za crvene čarape posluži, on je prekoreva da se razbacuje. Davao je tek da ženski dvor preživi. Sa Ljubicom su živela deca, imali su četiri sina i toliko kćeri. Dva sina će biti vladari Srbije. Deca su im bila bolešljiva, rano su umirala.

Skromnost odlikuje kneginjine sobe: tu nema ni stolica ni kanabeta, sedelo se na sećiji – klupi uz zid, prekrivenoj gusto tkanim ćilimom. Posluženje se prinosilo u tepsijama, ibricima i fildžanima, stavljalo se na peškun – visoki, uski stočić za kafu, na siniju – metalni, i sofru – drveni okrugli niski sto. Umesto ormana, u konaku su postojale samo drvene škrinje koje su bile okovane. Nije bilo kreveta, kako čeljad tako i kneginja spavali su na dušecima koji su se prostirali po daščanom podu. Preko dana dušeci od nabijene vune su sklanjani u posebno napravljene otvore u zidu, dušeklije.

Kuća se grejala iz šest odžaklija, ložišta, i svaka je imala svoj dimnjak.

Odžaklije su sa zadnje strane bile povezane kaljevim pećima, ali tako da se ložišta nalaze u posebnim, malim prostorijama između soba u kojima se spavalo. Kao u boljoj turskoj kući.

Otvoreni prostor divanhane grejao se mangalama – prenosivim posudama sa nožicama u kojima je goreo samo žar. Divanhana je tik uz ulazne stepenice, koje su visoke i strme, što treba da opomene gosta da dolazi kod gospodara i da se odmah malo smanji. Takav je bio vladarski protokol toga doba. I vladareva divanhana, okrenuta prema Savamali, odignuta je za dva stepenika. Priča na divanhani kneza morala je biti na višem nivou, razumljivo. Arhitektura je morala

da istakne njegov vladarski značaj. Kneginjina pak, ženska divanhana, koja se nalazila na suprotnoj strani konaka, skromnija je: do nje se stiže običnim stepeništem. Posetilac nije morao da se smanji kao kada je prilazio muškoj divanhani koja je bila uz glavni ulaz. Iako je knez Miloš retko svraćao u konak, njegova divanhana je uvek morala biti spremna i niko nije smeo u njoj da sedi.

Pet godina po završetku gradnje, 1836, dozidan je veliki amam, koji je pokvario pravilnu pravougaonu proporciju konaka, 26 x 18 metara. U dvadeset pet kvadrata amama ulazila je svetlost kroz loptičaste prozore na plafonu. Kneginjin amam je bio obložen mermerom i imao je podno grejanje, hipokaust, po uzoru na rimske terme. Sačuvana je i originalna boja zida, terakot. A baš je dogradnja amama zapretila Hadži Nikoli Živkoviću da će mu se zaljuljati kono-pac nad glavom. Omču umalo da stegne Toma Vučić Perišić, ministar građevina, iliti bina-emin. Ovako, s poznavanjem detalja, opisuje taj slučaj Milan Jovanović Stojimirović, u *Siluetama starog Beograda*.

„Godine 1836. naredio je knez Miloš da se u novom konaku dogradi amam. Ovaj posao trebalo je da obavi Hadži Neimar, kako su zvali Nikolu Živkovića. Ali on se nešto sporeckao s Tomom Vučićem Perišićem i 'bina-emin' nije pristao da Živković dograđuje amam. Zbog toga se neimar prihvatio drugog posla. Pogodio se s Milošem Božićem da mu sagradi kuću (to je ona stara zgrada do Dositejevog liceja na Jovanovoj pijaci). I tek što je počeo zidanje ove zgrade, pozvao ga je Toma Vučić Perišić i naredio mu da ostavi Božićevu kuću i da preuzme izgradnju nekih zgrada u Savamali. Hadži Neimar je to odbio. Vučić je prasnuo i počeo da ga grdi, na šta je Živković odgovorio da će se žaliti knezu. Taj odgovor je toliko razjario Vučića da je naredio 'svojim

Knez Miloš Obrenović,
litografija Anastasa Jovanovića,
1853.

ljudima' da uhvate Živkovića. Dok su ga oni držali, Vučić ga je tukao. Udarao ga je nekom gvozdеноm polugom po levoj strani grudi toliko da je Živković bio skoro 'polumrtav' a onda ga je strpao u zatvor.“

Koliko je bilo teško Hadži Neimaru u zatvoru, iz koga ga je knez izbavio, još teže je bilo radnicima na građevini: radili su od rane zore do mraka, četrnaest do šesnaest sati dnevno. Majstorska nadnica je iznosila pola dinara, kalfi je išlo 40 para ili dva groša, šegrtu 30 para. Dovoljno za

prostu reprodukciju. Trošna turska kuća je koštala nekoliko stotina groša, dakle bila je nedostižna. Iznenaduje i mala razlika između majstorske i šegrtske nadnice. Majstor ne zarađuje barem duplo više od šegrta! Šta to govori? Da je majstora bilo napretek, dočim su tako slabo plaćeni.

Hapšenje i batine za kneževog Hadži Neimara nagovestile su političke težnje Tome Vučića Perišića. On je bio podmucao čovek, mazne reči, a surov bez zadržske. Ogrezao u prevrtljivosti. Jednako surov kao i knez Miloš, samo rečitiji i tim opasniji. Ostale su upamćene reči o jednakosti ovog najvećeg demagoga ustaničkih vremena. Kao da ih govori neki srpski Robespjer, a ne oblaporni prišunjivač na Milošev presto:

„Ja se ne bojim nikoga, ni knjaza ni Saveta, ni popečitelja ni mitropolita, i niko ne treba da se boji nikoga, mi smo svi ravni, što je knjaz to je i svinjar, što svinjar to i savetnik, što savetnik to i terzija, što terzija to i sudija, što sudija to i ja, svi

smo mi jednaki. Ne treba da se samo jedan greje na suncu, a svi mi stojimo u 'ladu... Ja se ne bojim nikoga, samo se bojim Ustava.“

U stalnoj borbi protiv muža, kneginja Ljubica je zatražila pomoć Tome Vučića Perišića, koji je bio vođa zavereničke grupe, takozvanih ustavobranitelja. Nezadovoljstvo Miloševom autokratskom vladavinom bilo je veliko među viđenijim ljudima. A svaki glas protiv sebe Miloš je zaslužio.

Ljubica se na portretima prikazuje kao žena snažne, četvrtaste brade, krupne glave, istaknute su joj grudi kao simbol plodnosti. Samo takva 'ajduk žena mogla je da se nosi sa pustahijom i krvnikom kakav je bio Miloš Obrenović. Naručio je pedeset ubistava svojih političkih protivnika. Borio se protiv Turaka, a od njih je uzeo ono što mu je trebalo: odnos prema ženama i korupciju. Kao i Turci, i Miloš je hteo da ima više žena i da njima upravlja po svojim potrebama. Samo što mu to nije uvek uspevalo, sa Ljubicom pogotovo.

Iako je rođen u vrlo siromašnoj porodici, Miloš je postao najbogatiji čovek Balkana jer je državnu kasu proglasio svojom. „Miloš niti zna šta je od Boga greota, ni od ljudi sramota“, pisao je o njemu Sima Milutinović Sarajlija. Miloš je, međutim, smatrao da je bolje upravljati bez zakona jer „onako se čovek veže za artiju, pa ne može da čini ni zla ni dobra“. Knez je narod ubeđivao da je bolja „sirotinja

Kneginja Ljubica Obrenović,
litografija Anstasa Jovanovića,
1851.

nego da se vrate Turci“, a Turke je opet plašio „narodnom srdžbom i novim ustankom“. On je tako bio nezamenljiv. Vladar i privatnik – udesio je ekonomiju kneževine prema sebi. Uzeo je monopol na uvoz soli, zakupio je carine kao sopstveni prihod. Od Turaka je otkupio carski harač i naplaćivao ga je narodu po svojoj volji: model potpuno privatne države. Određivao je porez odoka, naređujući oblasnim knezovima da ga u narodu sakupljaju; ono što se dogovorio sa Turcima to im je prosleđivao – ogroman višak je zadržavao za sebe. Protiv njega je dizano pet oružanih buna: kneza Sime Markovića 1817. godine, Stevana Dobrnjca i Marka Todorovića Abdule 1821, Đakova buna 1825, Čarapićeva buna 1826. i Miletina 1835. Ovu poslednju podržala je kneginja Ljubica.

Izgradnja amama u kneginjinom Konaku bio je Milošev gest podmićivanja moćne supruge, koja je imala jako uporište u narodu kao pravdoljubiva vladarka a među glavešinama kao odlučna žena. U dogovoru sa takozvanom grupom ustavobranitelja Ljubica je izdejstvovala da Miloš ne bude pogubljen. Određen mu je progon preko Save. Na vlast je postavljen najstariji sin, Milan.

Vladao je iz Konaka kneginje Ljubice. Tada, u junu 1839. godine, kneginjin konak prvi put postaje vladarski dom Srbije. Maloletni Milan je dobio namesništvo koje je umesto njega vladalo. To će biti najkraća vladavina u istoriji Srbije – svega dvadeset pet dana. Knez Milan je umro od tuberkuloze. Nije potpisao nijedan vladarski akt. Ljubica uspeva da nametne namesništvu za naslednika kneževskog prestola mlađeg sina, Mihaila, koji je bio sa ocem u progonstvu. Miloš ostaje u Vlaškoj i Beču, a Mihailo se vraća u Srbiju. Vladaće tri godine. Mihailov kneževski dvor je majčin konak.

Milošu je zabranjen povratak u Srbiju, ali njegovi odnosi sa Ljubicom su se popravili. Kada joj se Miloš javio iz progonstva u Beču, njihova prepiska je bila nežna. On joj je poslao svilu, a ona njemu sir, kajmak, sušeno meso i rakiju. Vratila su se osećanja s početka veze kada je video kako podignute suknje do struka pere veš u potoku. Posle tih prvih godina privlačnosti, voleli su se samo kada su bili razdvojeni.

Toma Vučić Perišić ponovo kuje zaveru i 1842. svrgava Mihaila Obrenovića. Proteruje preko Save i njega i majku. Ljubica je umrla sledeće godine, u progonstvu. Sahranjena je u manastiru Krušedolu.

Narednih petnaest godina Miloš radi na tome da se vrati na tron Srbije. Strpljivost, lukavstvo, poznavanje narodnog mentaliteta, čitaj podmitljivosti, i ogroman novac – svakim danom ga približavaju cilju. Miloš iz preka podstiče nezadovoljstvo u narodu. Vezuje za sebe neke viđenije glavešine tajnim aberima o budućem položaju. Obećanja pečati zlatom. Kada se 1858. godine vratio na presto to je bila i osveta za njegovu proteranu i lakovernu ženu. Miloš će vladati svega dve godine i taj period do svoje smrti iskoristiće da namiri račune. Zadovoljio je ličnu pravdu naredbom da se Toma Vučić Perišić otruje. Naredbu su izvršila dvojica lekara u Vojnoj bolnici u Beogradu gde je vođa ustavobranitelja primljen na lečenje. Miloš je onda, po smrti svog najopasnijeg neprijatelja, presto mogao mirno da ostavi sinu Mihailu.

Miloš Obrenović umro je sedamnaest godina posle svoje tvrdokorne žene koja je u njega bila zaljubljena, iako ispunjena mržnjom. Trajno su ostali razdvojeni i u smrti, njen grob je u manastiru Krušedolu na Fruškoj gori, njegov u Sabornoj crkvi u Beogradu.

P. S. Konak kneginje Ljubice bio je samo tri godine sedište srpskog vladara, od 1839. do 1842. Posle je služio raznim državnim institucijama: bio je i licej, gimnazija, sud, od 1929. godine Muzej savremene umetnosti, a od 1980. je deo Muzeja grada Beograda u kojem se čuva uspomena na kneginju Ljubicu i nameštaj građanske epohe. Izvorno je očuvan amam, čak i freske.

Udaja Ruže Božič

U desilo se u astralnom tlocrtu Beograda da isto dvorište u Gospodar Jevremovoj ulici dele turska i srpska kuća. Pretrajale su obe iz vakta osmanlijskog. Danas su u njima dva muzeja: Vukov i Dositejev u haremluk-selamluk zdanju, a Muzej pozorišne umetnosti u Božićevom domu.

Porodično skućenije svinjarskog trgovca Božića redak je primer srpske građanske arhitekture u prvoj polovini XIX veka. A turska kuća jedini je svedok osmanlijskog doma u šeher Beligradu. Ove dve kuće su kao na izložbi, samo im fali kupola muzeja – oslikavaju osmanlijski stil i začetke novog doba srpske državnosti. Turska kuća je podignuta sredinom XVIII veka, verovatno 1740, a porodični dom trgovca Božića skoro sto godina kasnije, 1836. Srpska kuća nije podeljena zasebnim ulazima na muški i ženski deo, što već dovoljno govori o ravnopravnoj ulozi žene u srpskoj porodici.

Ulaz u turski dom zavučen je u dvorište, dok je trgovac Miloje Božić ulazio u svoj dom pravo s ulice, čak je ispred ulaznih vrata podigao trem s timpanonom, da bi još više naglasio vezu svoje privatnosti s javnim životom tada glavne

ulice u Beogradu. Tada – posle hatišerifa iz 1830. godine, kojim je Srbija prešla u status vazalne kneževine i dobila slobodu veroispovesti. U Beogradu se za mitropolita mogao birati Srbin, umesto dotadašnjih Grka. Ovo su bili značajni pomaci u osvajanju vazalnih sloboda. Pet godina kasnije srpska skupština će usvojiti Sretenjski ustav. Bio je liberalan i kratkovek, ali je bio donesen. Znak da se začela građanska svest. Stil Božićeve kuće je izraz ova dva postignuća Srbije: postupnog oslobađanja od turske uprave i borbe za građanske slobode. Ona je korak dalje u arhitekturi od Konaka kneginje Ljubice. Dok je Konak turska kuća sa samo nekim naznakama evropskog stila, dotle je Božićeva, istina mnogo manja, ipak jasan otklon od svega turskog u arhitekturi.

Božićeva kuća bila je retkost u tadašnjem Beogradu. Malo je građanskih Srba stanovalo u nečem tako velikom. Većinom su kuće bile potleuše i čatmare. Beograd je ličio na siromašnu kasabu. Promene koje su se dešavale u političkom biću nacije nisu još postale vidne u arhitekturi grada. Evo kako engleski aristokrata, Aleksandar Kinglejks opisuje Beograd 1834:

„Mada je Srbija generalno dobila neku vrstu nezavisnosti, Beograd je kao granični bastion još uvek sedište turskog garnizona, pod komandom paše. Muslimanski deo grada je usamljen i pust; ide se gore, dole i napred, preko nizbrdnih i uzbrdnih puteva, kroz uske staze sa golim zidovima, bez prozora; izlazi se na otvoren prostor načičkan crnim ruševinama od nekog nedavnog požara; prolazi se pored brda odbačenih stvari, otpada vekova, na kojem se vidi mnoštvo velikih pasa vučjaka kako učmalo leže na suncu, potpuno ispruženih nogu, kao da su mrtvi; rode ili ždralovi stoje bez straha na niskim krovovima i strogo gledaju na ljude; ustajali vazduh je pun mirisa limuna i kora od nara sparušenih od sunca ili

(kako se bliži bazar) od suvog, mrtvog mirisa ili neobičnih začina. Čeznete za nekim znakom života i čvršće hodate po zemlji, kao da biste probudili spavače svojim hodom; ali noge nečujno upadaju u trošno tlo istočnog grada, i tišina vas i dalje prati. Stalno nailazite na turbane i lica ljudi, ali oni za vas nemaju ništa – ni dobrodošlicu, ni čuđenje, ni gnev, ni prezir – oni vas gledaju kao što mi gledamo sneg kad pada u decembru – kao 'sezonsko' neprijatno božje delo, kojem se ne zna uzrok, i koje je možda poslato sa nekim dobrim razlogom koji će se tek kasnije otkriti.“

Sličnost Božićeve kuće sa turskom jeste divanhana. Užitek sedenja u prostoriji isturenoj prema dvorištu preuzet je od Osmanlija. Zalučeni divan pun svetla nadovezuje se na četvrtasto predsoblje iz koga se ulazi u bočne sobe, tako da kuća deluje prostrano i osunčano, što je dobar trag turskog unutrašnjeg rasporeda u kući. Još jedan detalj je sličan turskoj kući: niski ragastovi sobnih vrata. Poznavaoци kažu da su ljudi tog vremena bili niski, u proseku 165 centimetara, i da o tome govori i visina ragastova, ali socio-etnolozi su drugačijeg mišljenja: ko prilazi domaćinu, ipak, trebalo bi da se pogne. Tek toliko da se zna ko je gazda u kući i da domostroj Božića traži da se hoda malo povijene glave.

Slikar Jovan Popović je 1841. godine uradio portrete Milice i Miloja Božića: trgovac Božić je napirlitan simbolima cehovskog uspeha, ali je grubog, vučjeg lica, šiban grubosti-ma, očvrsnuo od nevolja, spreman da uzvрати istom merom. Kurjak čovek. Jovan Cvijić bi ga opisao kao tipičnog balkansko-rodopskog muškarca. Šumadinac iz sela Čumića, kod Kragujevca, vlasnik šume Žirovnjača. A gde je žir, tu su i svinje. Gde su svinje, tu je novac. Gde je novac, tu je i velika kuća. Gde je velika kuća – tu je i kazna!

Kada su otkopavani temelji Božićeve kuće da bi se uradila sanacija, radnici su otkrili gvozdene profile dužine 25

Miloje Božić na slici Jovana Popovića, 1841, ulje na platnu

centimetara, koji su uvezani kao gvozdeni kavez u temelju. Ti gvozdeni profili su ojačali kuću podignutu na padini, ispod koje je jurilo nekoliko podzemnih potoka. Do čvrstine je Božić naročito držao: u podrumu su zidovi debeli metar i 80 centimetara. Spoljna površina kuće iznosi 240 kvadrata, dok je unutrašnja 210, što će reći da na zidove otpada 30 kvadratnih metara.

Sve može da izdrži ta kuća, kao i njen gazda. Istrpeo je da mu se knez Miloš nametne u poslu kao ortak i da nezasluženo uzima veći deo zarade, a istrpeo je i da mu se umeša u porodični život. Naredio je da se Božićeva ćerka Ruža uda za svog brata od tetke Topalovića!

Iako je bio bogat i oslobodio se turskih običaja, trgovca Božića je skolila muka. Šta da radi? Udaja ćerke je bila njegova stvar, nikako gospodara Miloša. Božić je znao da on nije jedini kojem se Miloš meša u porodicu. Koju god ženu bi video, a da mu se svidela, on je zvao da dođe i poslučuje oko njegovog stola u konaku. Gospodaru se nije smela odbiti volja. Miloš je mogao imati svaku udatu ženu u svojoj kneževini. Devojke nije dirao. Njima je određivao za koga će se udati.

Ukoliko je potencijalni mladoženja sumnjao da će mu prosidba biti odbijena, on se obraćao knezu. Kod kneza u konaku je završavao posao parama, spremnošću da nekog kneževog protivnika ubije iz zasede ili već što bi knez zaiskao. Nekad bi knez provodadžisanje činio iz zabave, da bi terao šegu sa ocem mlade, da bi mu, recimo, naudio, jer

knez Miloš je bio tipičan profil sadiste, rekli bi bihejvioristi.

A kad bi knez Miloš obećao da će za nekog isprostiti devojku, stvar se brzo završavala. Čauši iz konaka bi odneli vest koja bi pala na kuću kao grom kroz crep. Domaćin je znao kolika je cena da odbije kneza.

Trgovac Božić je prekratio sebi muke. Presekao je pred zoru, posle gomile ispušenih čibuka i ibrika kafe. Udao je ćerku protivno njenoj i svojoj volji.

Iza grubosti lica, Božić je krio zatajnost i zavereništvo. Podmuklost kao veštinu opstanka. Životni moto: kada medved juri po šumi – lezi i pravi se mrtav. Posle, kad medved zamakne, iskopaj mu rupu da u nju upadne.

Božićeve pare nisu mirovale. Pomagao je proterivanje Miloša, pa njegovog sina Mihaila i dolazak Aleksandra Karađorđevića na kneževski presto. U vreme vladavine Karađorđevića živeo je mirno, no, kad se Miloš vratio u Srbiju, nastali su crni dani za celu porodicu. Kuća je prodana trgovcu iz Skoplja, Ristu Hadži Popoviću, a trag porodici Božić se gubi u osvetničkom tumbanju Srbije.

Milica Božić na slici Jovana Popovića, 1841, ulje na platnu

P. S. Posle Hadži Popovića u kuću se useljava vajar Toma Rosandić (kršteno ime *Tomaso Vincenzo*), vajar skulptura *Igrali se konji vrani* postavljenih ispred Doma Narodne skupštine zatim je Božićeva kuća od 1924. „slikarska kuća“, dom i škola za slikare, da bi se 1950. u zgradu uselio Muzej pozorišne umetnosti.

Klopka za melanholičnog kneza

Prva varoška bolnica (danas Muzej medicine), Džordža Vašingtona 19

Z danje koje svedoči o braku kneza Mihaila Obrenovića i kneginje Julije Hunjadi nije dvor. Vladarski par kneževine Srbije živeo je u dva dvora, ali oba su srušena. Od starijeg je ostao samo amam u kojem se sada, sablazno, nalazi restoran, preko puta Vaznesenske crkve, a drugi je bio na mestu gde je Novi dvor, u Ulici kralja Milana. Kameni trag kneževskog braka nalazimo u jednoj zgradi sasvim drugačijoj od dvora, u kojem bismo ga najpre očekivali – u bolnici.

Zajedničkim snagama knez i kneginja su izgradili Prvu varošku bolnicu. Pre nego što je bolnica zakrovljena, bolesnici su smeštani po privatnim kućama. Njih dvoje, rešeni da Srbiju uzdignu u red civilizovanih zemalja, poduhvatili su se zamašnog posla u državi siromašne blagajne.

Knez je 1861. godine kupio plac od Đorđa Cenića, ministra pravde, ustavopisca i zakonorevnitelja koji je ukinuo kaznu batinanjem. Dobrotvor Ilija Milosavljević Kolarac takođe je dokupio deo placa. Knez je ustupio i deo građevinskog materijala namenjenog za letnjikovac u Smederevu. Novac se sporo prikupljao. Kneginja Julija je pomogla

osnivanje Odbora beogradskih žena i 1865. u hotelu *Srpska kruna* organizovala dobrotvornu aukciju. Na kneginjin poziv beogradski svet je nagrnuo. Na aukciju su doneti vredni i bezvredni predmeti, kao što su: zlatni nakit, balske haljine od srme, bojne i srebrne sablje, ali i knjiga *Robinson Kruso*, kotarica suvih šljiva, kutija duvana, ručno izrađen kavez za ptice. Sve u svemu, da nije bilo kneginje, ne bi ni bilo masovne aukcije u kojoj su učestvovali svi slojevi društva i svi uzrasti. Narod je hteo da dobije prvu bolnicu. Aukcija je bila uspešna. Sakupljeno je: 1.677 dukata, 30 groša čaršijskih i 30 para. Dovoljno da se iste godine počne s podizanjem zgrade iz temelja.

Podizanje Narodnog pozorišta koštalo je 12.000 dukata, a zgrada Prve varoške bolnice skoro duplo više: 21.000! Zašto toliko više kada nije i duplo veća, pitali su se mnogi u ondašnjem Beogradu? Odgovor su znali samo upućeni. Tajna je bila u zahtevima medicine. Morali su biti primenjeni napredni sistemi brige o bolesnicima. Arhitektonska struka je stavljena u funkciju zdravlja, tačnije, ondašnjih shvatanja o zdravlju.

Arhitekta Jovan Frencl umro je dok se njegovo delo gradilo. Uzor mu je bila Jevrejska bolnica u Berlinu, s tim što je beogradska bila modernija iznutra.

Koji su to novi sistemi arhitekture Varoške bolnice stavljani u funkciju lečenja?

Na prvom mestu bila je ventilacija. U to vreme se nije znalo za postojanje mikroorganizama, ali se naslućivalo da nečeg nevidljivog u vazduhu ima, te bi vazduh za bolesnike morao biti što čistiji. Stoga su primenjena četiri metoda profesora Bema.

1. Delimično provetravanje – gornji prozor se otvara nagibno.

2. Ventilacija cevima u ragastovu – spoljni vazduh kroz cev ulazi u ragastov, između duplih, zatvorenih prozora. Zbog tih cevi u ragastovu bolnički prozori su otvarani na spolja.

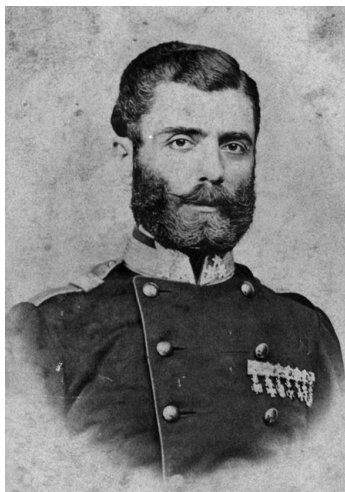
3. Ventilacija cevima u zidu – cevi čist spoljni vazduh sprovode na dve strane: do ventilacionih otvora blizu plafona i do istih takvih rešetkastih otvora blizu poda. Čak su postojale vetrokazne strelice od metala koje su pokazivale pravac kretanja vazduha. Bolničari su morali da kontrolišu položaj strelica. Ako je strelica usmerena ka spolja, to je znak za otvaranje prozora jer u cevi ne stiže spoljni čist vazduh, već je pritisak iznutra veći. Soba je morala biti provetrena u svakom trenutku, ali tako da se pacijenti ne prehlade i ne izlože opasnoj promaji.

4. Podno grejanje – smatralo se da je podno grejanje daleko zdravije od kaljevih peći koje dime i zagađuju bolnički vazduh.

Sva ova četiri sistema ventilacije i grejanja bila su poslednja reč medicine. I bila su skupa.

Bolnica je imala još jednu novu tehnologiju – tekuću vodu. Prirodnim padom je stizala do bolničke zgrade, gde je parna mašina od šest konjskih snaga pela u potkrovlje. Tu se tankovala u velikom kazanu. A odatle je koristila silu zemljine teže da se cevima spušta do spratnih kupatila i kuhinje. Bolnica je bila jedina zgrada u to doba u Beogradu koja je imala tekuću vodu. Nije je imao ni dvor.

Tekuća voda jeste bila novina, ali ledarnica – to je bilo čudo! Ledarnica se nalazila ispod glavnog stepeništa. Led je bio važan medikament. Praktikovalo se kupanje u ledu, ledene obloge, trljanje ledom, pa čak i pilule od leda koje su se sisale da bi snizile temperaturu bolesnika! Ledarnica Varoške bolnice skladištila je 60.000 oka, a oka je težila 1,28 kilograma!

Knez Mihailo

Varoška bolnica bila je ustanova naprednih metoda i potpuno novog izgleda. Krašio ju je gotski toranj sa satom, recimo, i gotski lukovi, bila je „ponemčena“, kao i kneginja, govorilo se. Takvu bolnicu je hteo kneževski par Srbije. Jer, oni su hteli Srbiju koja je žurila da izađe iz turskih čakšira i u trku se domogne Evrope. (Barem je to bila kneževa želja, o kneginji kasnije.)

Evo kako je u medicini Srbija držala korak sa Evropom. Već 1871. je dr Vladan Đorđević pri operacijama koristio Listerove metode antiseptice. Engleski lekar ih je uveo u hirurgiju šest godina ranije. Listerove metode podrazumevale su: pranje ruku pre operacije rastvorom karbolne kiseline, pripremu operativnog polja i dezinfekciju instrumenata i hirurškog konca. Bolnica je nabavila aparat za sterilizaciju iste godine kada ga je izmislio Ernst Bergman. Samo dve godine posle Rendgenovog otkrića, 1895, u Beograd je stigao prvi rendgen.

Varoška bolnica je otvorena 1. maja 1868. godine, dakle, sedam godina pošto je knez kupio njen plac. Svetlo okrečena, ličila je na veliki liciderski kolač. Bila je ponos Beograda.

Na otvaranju, međutim, pored kneza nije stajala kneginja. Šta se dogodilo? Dok se bolnica zidala odnosi između kneza i kneginje su se poremetili.

Upravitelj dvora Anastas Jovanović dugo se dvoumio da li da kneginjina pisma ljubavniku u Beču pokaže knezu.

Savest mu nije dala sna. Jednog dana ostavio je Julijino ljubavno pismo na kneževom pisaćem stolu.

Knez se začudio otkuda se pismo adresovano na vojvodu Arenberga našlo pored njegovih jutarnjih novina. Ipak ga je otvorio. Plafon se zavrteo iznad njega.

Kada se smirio, sumnjičavi knez počeo je da gura prste u šupljine svog braka. Sve ono što je izgledalo sjajno i vedro postalo je najednom maska

zavere. Gledao je Julijin kitnjasti rukopis. Divio se uvek tom kaligrafskom pismu smatrajući ga izrazom otmenosti i urođene ljupkosti, ali sada je u kukama i omčama slova video samo zaveru. Osećao je da je uhvaćen u klopku.

Upravitelj dvora je sumnjao da je kneginja sračunato slala pisma svom ljubavniku preko dvorske pisarnice da bi ga namamila da ih otvori, a onda prosledi knezu. Ona je dobila što je htela, bilo je jasno Anastasu Jovanoviću.

Kakve su se misli u knezu borile saznaće se posle više od sto godina. Beogradska Šeherezada je ćutala i krila istinu neverovatno dugo za tako malu varoš, od 1865. do 1993. godine! Gde se krila dvorska tajna toliko dugo?

Čuvana je u dnevniku kneza Mihaila.

Posle kneževog ubistva, koje se dogodilo dvadeset devet dana pošto je otvorio Varošku bolnicu, upravitelj dvora Anastas Jovanović u vladarevim ličnim stvarima našao je dnevnik. Upravitelj ga je pročitao. Ponovo nije znao šta da

Kneginja Julija

radi. Ono što je knez napisao moglo je da sruši mit o njemu i da potkopa poverenje naroda u dinastiju Obrenović. Odlučio je da o dnevniku nikome ne govori. Sakrio ga je.

Pred svoju smrt, Anastas Jovanović je pozvao ćerku, Katarinu Jovanović. Procenio je da njoj može da poveri knežev dnevnik. Katarina je znala vrednost onoga što čuva. Poštovala je očev amanet da ga za života nikome ne pokazuje, niti govori da ga ima. Ona je bila prva Srпкиnja koja se bavila filozofijom. Objavila je filozofske rasprave na nemačkom jeziku. Na nemački je prevela *Gorski vijenac*. Osnovano se za nju pričalo da je bila u platonskoj vezi sa Njegošem. Za prevod Njegoševog speva dobila je *Humboltovu nagradu*. Čak je učinila i nešto nemoguće u prevodilaštvu, zaumni spis *Luču mikrokozma* takođe je prevela na Geteov jezik. Taj prevod iznenadio je nemačke romantičarske krugove, koji su u jeziku pastira otkrili metafizičku leksiku, koje se ni Gete ne bi postideo.

Pred svoj konačni odlazak u Švajcarsku, Katarina A. Jovanović je knežev dnevnik poverila prijateljici, takođe uz amanet da ga čuva kao relikviju i nikom ne pokazuje. Ta beogradska gospođa kojoj je poveren knežev dnevnik na čuvanje umrla je 1992. godine. U testamentu je ostavila zaveštanje da se poseban zapečaćeni paket može otvoriti tek godinu dana posle njene smrti i dati istraživačima srpske istorije na uvid. Kada su naslednici, poštujući poslednju volju, otvorili paket, nisu našli ono što su očekivali. Mislili su da je u pitanju nešto lično, vezano za pokojnicu. A unutra je stajala najveća tajna srpske iščezle dinastije.

U dnevniku kneza Mihaila Obrenovića ceo razvedeni brak detaljno je opisan. Zapisan je svaki odjek zategnutog damara vladareve duše koja treperi u agoniji. Knez je bio povređen. Iznevereni ljubavnik. Sklopio je celu priču, od

upoznavanja do svakog detalja veze i braka. Pisao je kao neko ko shvata da je žrtva klopke.

Upoznali su se na bečkom dvoru. Julija je bila ćerka dvorskog komornika, grofa Ferenc Hunjadija, koji je imao zvučnu titulu, ali je bankrotirao. Ćerka mu je bila povremena ljubavnica cara Franje Josifa. Ne baš lepa, ali dvorskih manira i stila, Julija je uspela da se približi mladom srpskom knezu koji je bio van prestola, ali mu je cenu u dvorskim krugovima dizalo očevo bogatstvo.

Knez Miloš je otišao iz Srbije sa pola miliona dukata gotovine. Zavera na bečkom dvoru je stvorena kako bi u zlatnu mrežu bio uhvaćen sin bogatog kneza. Mihailo je bio narav od tananog sentimenta. Treperenja mladićeve duše, strana dvorskom svetu, čak i neprilična, kazuje pesma koju je on napisao, a Kornelije Stanković komponovao: „Što se bore misli moje / iskustvo mi ćutat veli / bež' te sada vi oboje / nek mi srce govori...“

Mihailo je bio po odnosu prema ženama sušta suprotnost ocu. Tvrdi Miloš se teško zaljubljavao i još teže padao pod uticaj žena, a njegov sin je bio nežna priroda. Pogotovo što je bio neiskusn u ophođenju sa ženama. Lako su ga na bečkom dvoru ulovili u zamku. Veridba je sklopljena i konzumirana.

Venčanje je obavljeno u ruskoj kapeli u Beču. Ubrzo po njihovom venčanju, na presto Srbije se vraća Miloš Obrenović.

Knjaz Miloš umire posle samo dve godine vladavine. Nasleđuje ga Mihailo. Kneževsku titulu dobija i Julija Hunjadi, bivša ljubavnica Franje Josifa, o čemu će Mihailo saznati kad rasplete klupko koje je oko njega obmotano. On u dnevniku beleži sreću prvih godina vladanja. Kneževski par odlazi u audijenciju kod kraljice Viktorije i cara Napoleona III. Kakav sjaj! Kakve perspektive!

S vremenom se, međutim, pokazuju mane njihovog braka. Ona ne može da ima decu, ali ima ljubavnika u Beču. Njoj je dosta Srbije i melanholičnog muža. Želi da se vrati u Beč, želi svoj prirodni život slobodne dame u visokom društvu. Ideali njenog muža su joj strani. Nju ne zanima da ostane upisana u istoriji te male poludivlje kneževine. Strana joj je svaka nacionalna misija čije izvršenje ne podrazumeva provod po evropskim salonima. Njeni osmesi na aukciji za Prvu varošku bolnicu samo su predstava.

Smislila je plan kako da se izvuče iz Srbije.

Namerno šalje pisma ljubavniku preko dvorske pisarnice.

Kada je otvoreno zdanje kojem su zajedno udarili temelj – bili su razvedeni već tri godine. Kneginja je napustila Beograd pošto je potpisala ugovor o „razdvajanju od stola i postelje“. Formalno su ostali u braku, ali ona više nije nosila titulu kneginja srpska već samo kneginja Julija Obrenović. Ugovor je još predviđao bogatu godišnju apanažu od 5.500 dukata, palatu u Beču na poklon i letnjikovac *Ivanka* na Dunavu.

Bogata kneginja-preljubnica udala se za ljubavnika, vojvodu Arenberga. Nadživela je oba muža. Nesrećnog Mihaila punu pedeset jednu godinu.

P. S. Zbog preterane upotrebe leda, ispod Prve varoške bolnice stvorilo se podzemno jezero jer septička jama nije mogla da primi toliku količinu vode. Zgrada je bukvalno plutala na izumu savremene medicine XIX veka – i na ljudskim fekalijama. Zgrada Prve varoške bolnice je tako postala simbolični trag jedne nesrećne vladarske ljubavi. U njoj su danas smešteni Muzej medicine i Srpsko lekarsko društvo.

Palata Simke Lahovari

Arhitektonski fakultet u Budimpešti ne spada u sam vrh evropskih katedri za građevinarstvo. Srpske arhitekthe su ga zaobilazile, radije su birale Beč, Karlsruhe, Minhen, Berlin, čak i Prag, onda Pariz i Rim, retki su se školovali u Sankt Peterburgu. Nizak rejting budimpeštanske ustanove za obrazovanje majstora mistrije u čudnovatoj je neporpciji sa činjenicom da su se dvojica najvećih arhitekata u Srba školovala baš na katedri u prestonici severne nam Mađarske. Aleksandar Bugarski (1835–1891) i Dragiša Brašovan (1887–1965) diplomirali su na Arhitektonskom fakultetu Tehničkog univerziteta u Budimpešti. Iz Brašovanovih beleški saznajemo da je nastava bila organizovana u osam semestara, nakon druge godine je sledio stručni ispit. Diplomski rad je takođe ozbiljno krunisao školovanje – diplomskim projektom i završnim ispitom. Premda budimpeštanska katedra nije imala neko zvučno ime kao što je Hanzenovo u Beču, reklo bi se da je predavački kadar bio sastavljen od dobrih zanatlija koji su studentima prenosili temeljita znanja o struci. Nije u vezi sa srpskim arhitektama,

ali je ova katedra dala i jedno slavno ime – Ernea Rubika, arhitektu koji je postao poznat po Rubikovoj kocki: igrački za glancanje logike. A možda veza ipak postoji, kad se bolje razmisli: dobar arhitekta je pre svega onaj ko ume na neočekivan a harmoničan način da kombinuje boju i formu.

Prvi budimpeštanski đak, Aleksandar Bugarski, ostvario je meteorsku karijeru u Srbiji Mihaila Obrenovića. Prvu priliku je iskoristio maestralno. Bio je tek ugovorni činovnik treće kategorije kad mu je poverena adaptacija banket sale restorana *Engleska kraljica*, koji se nalazio u današnjoj Pop Lukinoj ulici na uglu gde je sada ambulanta. Knez Mihailo je bio oduševljen. Sala *Engleske kraljice* služila je za pozorišne predstave. Bugarski je uspeo da u nekoliko arhitektonskih poteza napravi pozorište od kafanske sale s galerijom. Knez je onda, ne časeći časa, poverio Bugarskom najznačajniju gradnju u kneževini – Narodno pozorište. Bugarski je srpski nacionalni teatar projektovao po uzoru na Milansku skalu. Ceo Beograd je bio oduševljen. Posle pohvala koje je dobio za ukras glavnog gradskog trga, Bugarski je bio zasut porudžbinama. Projektovaće, ni manje ni više, sto dvadeset šest beogradskih kuća. Beograd je u jednom periodu ličio na svog Pigmaliona Bugarskog.

Palata na uglu u Knez Mihailovoj 40 jedan je od autoportreta Bugarskog: akademski smirena, „poprsja“ ispunjena ritmičnim „ordenjem“ prozora, koji su oblikovani po dalekom odjeku grčkog hrama. Zdanje odaje utisak ozbiljnosti. Naručio ga je neko paradi nesklon ali postojanosti ugleda i te kako dostojan. Bila je to osoba uspela u visokom društvu; šta se dešava za njenim stolom, pratila je mondenska Evropa. Simka Lahovari, žena najlepšeg spoja imena i prezimena za koje znamo, palatom u Knez Mihailovoj je na svoj uzdržani način lečila ožiljke ponete iz Beograda. Evo i